

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V ÚSTÍ NAD LABEM

Zdeněk Petr
předseda spolku
Malečovský rozhled, z. s.
Malečov 85
403 27 Malečov
ee46sun

Váš dopis ze dne: 16. 10. 2024
Naše č. j.: NPU-351/94169/2024
Vyřizuje: Švec
Spisový znak: 823

Místo, datum: Ústí nad Labem, 22. 10. 2024

Parcela p. č. 53/2, Malečov, k. ú. Němčí u Malečova, okr. Ústí nad Labem Větrné čerpadlo

Toto vyjádření není odborným vyjádřením Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ústí nad Labem podle § 14 zák. č. 20/1987 Sb. (není podkladem pro vydání závazného stanoviska orgánu státní památkové péče); **má tedy charakter pouze konzultačního vyjádření.**

NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem se k možnosti obnovy větrného čerpadla v Němčí u Malečova vyjadřoval již v březnu 2024 pod č. j. NPU-351/32114/2024. Současný dotaz byl doplněn řadou nových informací a podkladů upřesňujících tento záměr.

Používání vícelopatkových větrem poháněných kol (turbín) se datuje od 80. let 19. století. Byla používána nejen vícelopatková větrná kola, ale i rotory typu Halladayova turbína. I v našem prostředí má čerpání vody pomocí větrné energie svou tradici. Větrná čerpadla jsou svým principem velmi jednoduchá zařízení. Rotor s lopatkami a kormidlem, které zajišťuje jeho natáčení proti směru vanoucího větru, je poháněn větrem a prostřednictvím excentru na své ose dává pohyb táhlu spojenému s pístem čerpadla. Natáčení rotoru proti větru je řešeno buď zmíněným směrovým kormidlem, nebo u větších typů menším pomocným větrným „servo“ rotorem, s osou kolmo na osu hlavního rotoru. Pokud se tento malý rotor díky větru točil, přenášel svou rotaci na mechanismus natáčení hlavního rotoru do okamžiku, kdy sám byl vůči větru v „nulové“ (pasivní) pozici, zato hlavní rotor mohl kolmo přicházejícího větru využívat naplno.¹

Výše zmíněné konkrétní zařízení bylo zhotoveno jako součást vodohospodářského řešení obce Němčí (Nemschen). Sloužilo jako vodní čerpadlo využívající větrné síly a bylo umístěno nad vodárnou ve středu obce. Výrobce samotného větrného čerpadla není v současné době znám, ale z průzkumu archivní dokumentace a komparací s podobnými zařízeními v České republice, Rakousku a Německu vyplývá, že by mohlo jít o výrobek společnosti Brauns a Reinsch - Meissen², autorem vodárny a

¹ Větrná čerpadla již neměla podobu tradičních mlýnů, jejich historie začala koncem 19. století. Roku 1893 byla v Hranicích na Moravě založena továrna, která začala pod vedením vynikajícího strojíka Antonína Kunze s výrobou malých zemědělských strojů. Brzy se hlavním výrobním programem firmy stávají větrná čerpadla, postupem času v ucelené výkonové řadě stále dokonalejších typů, s lepší regulací a většími výkony. Větrné motory z Kunzovy továrny pracovaly spolehlivě, bez velkých nároků na údržbu a po dlouhá léta na řadě míst nejen na Moravě, ale i v Čechách a v cizině. Tato větrem hnaná čerpadla sloužila na statcích, v zahradnictvích, ale i v průmyslových závodech nebo pro napájení zásobníků pitné vody u obecních vodovodů - viz: <http://www.povetnik.cz/cerpadla>.

² Tuto skutečnost potvrzuje i fakt, že jméno této společnosti bylo uvedeno i na plánech volné kopie zamýšlené pro železniční skanzen.

vodovodního řadu byla firma Ernst Jüstel³ z Ústí nad Labem. Stavba byla provedena v roce 1923. Toto dokládá i litinová cedulka umístěná na dochované vodárně. Samotný stožár byl proveden jako věž ze železné příhradové konstrukce čtvercového půdorysu, jehlancového tvaru, která byla zakončena polygonální horní plošinou s fošnovou podlahou pochozí plochy. Konstrukce byla sestavena z ocelových L profilů a nýtována. Středem procházela pohonná hřídel pohánějící čerpadlo. Technické řešení samotného čerpadla a větrného kola není v současné době přesně známé, ale z nově získané ikonografie a komparací s plánovou dokumentací podobných zařízení lze usuzovat, že šlo o vertikální lopatkové kolo (*větrný motor*) s pevnými lopatkami a dvojitou směrovkou. Na historické ikonografii je možné stále rozpoznat část zařízení.⁴ Díky průzkumu v depozitářích Muzea v Ústí nad Labem bylo objeveno litinové paleční kolo a část řemenice, která pravděpodobně patřila k zařízení převádějící energii z větrného kola na čerpadla. Dle vzpomínek pamětníků mělo být čerpadlo dvoupístové.

Větrné čerpadlo bylo prohlášeno kulturní památkou od roku 1958 a do ústředního seznamu kulturních památek zapsáno 30. 12. 1987, kdy jí bylo přiděleno rejstříkové číslo ÚSKP 44014/5-5300. V poznámce je uvedeno, že předmět vyžaduje generální opravu. Věž čerpadla byla roku 1980⁵ přemístěna na katastru Týniště⁶ pro připravovaný železniční skanzen, kde byla deponována. Údajně pro špatný technický stav bylo zařízení sešrotováno a byla vyhotovena nepříliš kvalitní kopie.⁷ V této době byla z původního zařízení dochována již pouze litinová hlava, zjevně pro umístění rotoru. Na jaře 1997 se podařilo vyjednat se skanzenem uložení všech dílů do velkoprostorového vozu Zs, který byl i nadále deponován na nádraží v Zubrnících. Během roku 2004 byl podán návrh na zrušení památkové ochrany z důvodu nedochování většiny původní konstrukce a zrušení památkové ochrany bylo ministerstvem kultury potvrzeno 13. 8. 2010. Po nabytí právní účinnosti 8. 9. 2010 byly všechny součásti zařízení zjevně zlikvidovány.

Hodnoty větrného čerpadla v současné době již bohužel není možné z větší části spatřovat v jeho historické materii, jelikož kromě betonového podstavce, fragmentů uchycení zařízení a části vnitřního vybavení prakticky zaniklo. Jeho význam, respektive význam jeho zamýšlené kopie, je však možné spatřit především v rovině technické, krajinyotvorné a v neposlední řadě i kulturně-historické. Šlo o zajímavé technické dílo ilustrující vývoj nezávislého vodního hospodářství obce před nástupem elektrické energie. Svým provedením dokládalo také technickou vyspělost tehdejších drobných podniků a vysokou úroveň řemesla. V neposlední řadě se větrné čerpadlo svou výrazně vertikální subtilní konstrukcí stalo součástí siluety obce a významným pohledovým bodem. Jeho obnova by jistě přispěla ke kultivaci prostředí a sloužila by jako připomenutí zajímavého technického řešení a především regionální historie. K této obnově je však nutné přistupovat odpovědným způsobem, aby výsledkem byla skutečně věrná materiálová i technologická replika. V opačném případě by mohla vzniknout pouhá napodobenina postrádající původní kvalitní technické a řemeslné provedení, která by tyto výše zmíněné hodnoty zcela postrádala.

V době vydání předchozího konzultačního vyjádření nebyla známa řada skutečností, a podoba horní části stroje nebyla zcela jasná. V současnosti průzkum poněkud pokročil a na základě nově získané ikonografie, komparace s plánovou dokumentací a dochovanými zařízeními podobného typu a na

³ Tato firma byla autorem vodojemu Křížový vrch v Moravské Třebové. Viz: <https://www.vhos.cz/cs/o-nas/zijeme-s-vodou/cestou-ke-kohoutku>.

⁴ Snímky pocházejí z 60. let dvacátého století.

⁵ Nebo 1988, zde se informace liší.

⁶ Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR o odprohlášení https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=752053.

⁷ Zdroj: ZMŽ, ing. Martin Kašpar.

základě dalších externích zdrojů⁸ ji však lze poměrně zodpovědně rekonstruovat. Na základě geodetického měření a kvalifikovaného odhadu z ikonografie bude také určena výška věže důležitá pro jeho přesnou repliku.

S přihlédnutím k výše zmíněným hodnotám zařízení a přínosu pro lokalitu lze jeho obnovu v navrhované formě podpořit.

V případě jakéhokoliv dotazu nás neváhejte kontaktovat.

S pozdravem

Mgr Lucie Radová
ředitelka

⁸ <https://www.malecovskyrozhled.cz/projekty/vetrne-cerpadlo-nemci/literatura-odkazy/>;
https://de.wikipedia.org/wiki/Vereinigte_Windturbinenwerke.